

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-27>

УДК 657.862.02

ДЕСКРИПТИВНІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ЇЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ЗВІТНОСТІ

DESCRIPTIVE PRINCIPLES OF ACCOUNTING FOR ACCOUNTS RECEIVABLES AND ITS REPRESENTATION IN FINANCIAL STATEMENT

Марусич Олександра Юріївна

студент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1050-4352>

Шарманська Валентина Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5729-5143>

Marusych Oleksandra, Sharmanska Valentina

Taras Shevchenko National University of Kyiv

В статті описані методичні засади ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, до яких належать такі критерії: нормативно-правове забезпечення, визнання та оцінка дебіторської заборгованості, рахунки та інші. Відображено систему складних комбінацій організаційних процесів і методів обліку дебіторської заборгованості. В статті зазначено, що дебіторську заборгованість відображають у фінансовій звітності в складі активів підприємства, тому що вона є складовою всього майна підприємства та належить йому. Схематично зображено, які форми фінансової звітності використовують, у яких з них відображають інформацію про дебіторську заборгованість підприємства, а саме Баланс та Примітки та зазначено перелік міжнародних стандартів щодо ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Ключові слова: фінансова звітність, дебіторська заборгованість, стандарти бухгалтерського обліку, оцінка, визнання.

В статье описаны методические принципы ведения бухгалтерского учета дебиторской задолженности, к которым относятся следующие критерии: нормативно-правовое обеспечение, признание и оценка дебиторской задолженности, счета и другие. Отражена система сложных комбинаций организационных процессов и методов учета дебиторской задолженности. В статье указано, что дебиторская задолженность отражается в финансовой отчетности в составе активов предприятия, так как она является составляющей всего имущества предприятия и принадлежит ему по праву. Схематически изображены, какие формы финансовой отчетности используют, в которых отражают информацию о дебиторской задолженности предприятия, а именно Баланс и Примечания и указан список международных стандартов по ведению бухгалтерского учета задолженности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, дебиторская задолженность, стандарты бухгалтерского учета, оценка, признание.

The article describes methodological principles of accounting for accounts receivables, which include the following criteria: regulatory support, in which aspects of the organization of operations, including operations with debtors, is defined by various laws, such as economic, civil and tax legislation, and others that depend on the specific of accounting of industry to which enterprise belongs. The system of complex combinations of organizational processes and methods of accounting for receivables is reflected in this study. The article states that receivables are reflected in financial statements as part of the assets of the enterprise, because it is part of all property of the enterprise and belongs to it, in the future such receivables must be repaid by debtors, so it can bring economic benefits. Accounts receivable for goods, works and services are recognized as an asset at the same time as revenue is recognized, which is equal to fair value (contract value). Current valuation of receivables is based on net realizable value, which is defined as the difference between the original cost and the provision for doubtful debts. The moment of recognition of accounts receivables in

the financial statement as an asset under IFRS or different kinds of national frameworks is the fulfillment of two criteria: the probability of obtaining economic benefits in the future and the reliability of determining its amount. Recognition of receivables in accordance with the standards is terminated if such receivables have expired, such debts cannot be recovered from the debtor. Then the receivables are written off by the decision of the head of the enterprise from the reserve of doubtful debts. The following research schematically shows which forms of financial statements are used, which reflects the information on accounts receivables of the enterprise, according to the current legal framework, receivables are reflected in the financial statements: form 1 «Balance Sheet» and form 5 «Notes on the annual financial statements». Also the international standards for debt accounting are listed in this article.

Keywords: financial statements, accounts receivables, accounting standards, valuation, recognition.

Постановка проблеми. У процесі фінансово-господарської діяльності кожне підприємство вступає у певні господарські відносини з іншими суб'єктами господарювання, внаслідок яких відбуваються господарські операції, істотною частиною яких з точки зору фінансової стійкості підприємства є господарські операції, що пов'язані з дебіторською заборгованістю за товари (роботи, послуги). Разом з тим наявність значної її частини значно погіршує фінансовий стан підприємства, відволікає кошти від господарського обороту, що призводить до зниження темпів виробництва та показників його діяльності, тобто може супроводжуватися непрямими втратами доходів від виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Облік дебіторської заборгованості досить поширена тематика серед науковців. Проте проблемні та невивчені питання щодо відображення операцій з дебіторською заборгованістю, веденням обліку, відображенням у фінансовій звітності дебіторської заборгованості залишаються актуальними та потребують детального вивчення. Серед науковців слід виділити [1] таких як Т. А. Пінчук та Т. В. Шрам, які розглянули організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством та зазначили, що методика облікового відображення довгострокової дебіторської заборгованості має певні недоліки, оскільки на сьогоднішній день відсутні рекомендації щодо розрахунку її вартості та відображення її видів в системі бухгалтерського обліку та фінансової звітності [1].

Левченко З. М. [2] розглянула як комплексну систему організації бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами на основі узгодженості та взаємодії методичних засад організації бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та організаційних процедур здійснення розрахунків із дебіторами та їх обліку [2] та інші вітчизняні та закордонні науковці.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоч і науково-техноло-

гічний прогрес дійшов високих норм у сфері бухгалтерського обліку, залишається проблемною складова бухгалтерського обліку операції з дебіторською заборгованістю за товари (роботи, послуги), яка пов'язана з існуванням проблеми неплатежів від контрагентів. Здійснюється невчасна оплата або взагалі не здійснюється, що призводить в свою чергу до потреби нарахування резервів, а підприємства можуть цим нехтувати та не здійснювати розрахунок. Наслідки такої ситуації можуть бути суттєвими, адже це впливає на відображення достовірності інформації у фінансовій звітності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у викладенні методичних засад ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та відображення її у фінансовій звітності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Загальна система бухгалтерського обліку на підприємствах України регулюється Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» № 996-XIV від 16.07.1999. Вона закріплює за собою процес обов'язкових процедур, що супроводжує діяльність бухгалтерських служб підприємства та здійснення обліково-контрольних заходів. Але організація обліку окремих частин облікової роботи потребує визначення організаційних процесів та їх методичного забезпечення. У переліку Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) для ведення обліку дебіторської заборгованості призначено НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», який визначає методологічні основи обліку та звітності щодо вимог правильного та раціонального ведення обліку дебіторської заборгованості. У цьому документі не описані організаційні методи обліку розрахунків з дебіторами. Деякі аспекти організації розрахункових операцій, зокрема розрахунків з дебіторами, визначаються в різних законодавчих актах, таких як господарське, цивільне та податкове законодавство, Положенні про документальне оформлення операцій тощо.

Важливим в організації обліку дебіторської заборгованості є її методичні аспекти її оцінки. Оцінка за первісною вартістю застосовується для усіх видів довгострокової і поточної дебіторської заборгованості, що не є заборгованістю за продукцію, товари, роботи або послуги або очікувані платежі по договорах фінансової оренди. У практичній діяльності сучасних підприємств дебіторська заборгованість найчастіше забезпечена векселями, що викликає необхідність більш докладного вивчення облікової оцінки векселів. В бухгалтерському обліку, на нашу думку, існуючі номінальна оцінка векселя, оцінка на основі визначення грошової величини ризиків і витрат, пов'язаних з одержанням платежу за векселем, не можуть бути надійними [3, с. 206].

Для правильної організації обліку розрахунків з дебіторами З. М. Левченко пропонує використовувати систему складних комбінацій

організаційних процесів і методів обліку дебіторської заборгованості (рис. 1) [2, с. 1169].

Облік дебіторської заборгованості має свої певні особливості як у вітчизняній, так і в зарубіжній практиці. Оскільки чітко простежується тенденція до переходу ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності згідно з вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО) та Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), в Україні все більшої актуальності набуває питання гармонізації обліку дебіторської заборгованості [4, с. 123].

Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації і оцінюється за первісною вартістю, яка дорівнює справедливій вартості (контрактній вартості). Поточна оцінка дебіторської заборгованості здійснюється за чистою реалізаційною вартістю, яка визначається як різниця між первіс-

Рис. 1. Комплексна система організації обліку розрахунків з дебіторами

ною вартістю та резервом сумнівних боргів. Резерв визначається на основі платоспроможності окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості [5, с. 54].

Дебіторську заборгованість відображають у фінансовій звітності в складі активів підприємства, тому що вона є складовою всього майна підприємства та належить йому, проте знаходиться у власності інших господарюючих суб'єктів та в майбутньому така заборгованість має бути погашена дебіторами грошовими коштами або постачанням товарів згідно термінів визначених укладеними договорами.

Згідно чинної законодавчо-нормативної бази, дебіторська заборгованість відображається у фінансовій звітності: форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» та форма 5 «Примітки до річної фінансової звітності» (рис. 2) [6, с. 17].

Досягнення ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства, що матиме позитивний вплив на формування результатів діяльності і достовірність наданої інформації у фінансовій звітності підприємства, можливе за умови належним чином сформованої облікової політики та дотримання визначених умов правового регламенту дебіторської заборгованості [7].

О. М. Кияшко пропонує впровадження системи бюджетування дебіторської заборгованості, яке передбачатиме дотримання вимог виконання ряду завдань: 1) здійснення фінансового планування діяльності відповідно до стратегічного плану розвитку підприємства; 2) визначення персональної фінансової відповідальності за результатами діяльності цен-

трів відповідальності (підрозділів); 3) оптимізація цінової політики підприємства; 4) контроль і аналіз рентабельності кожного виду товарів (продукції, робіт, послуг). Для цього запропоновано порядок складання бюджету дебіторської заборгованості, який повинен включати наступні етапи: 1) розрахунок коефіцієнту інкасації планового відвантаження товарів з відстроченням оплати; 2) формування плану погашення дебіторської заборгованості; 3) розгляд можливості застосування аутсорсингу [8, с. 45].

Розглядаючи бухгалтерський облік дебіторської заборгованості та її розкриття у фінансовій звітності за міжнародними стандартами, необхідно зазначити, що у зарубіжній практиці немає окремого стандарту для обліку дебіторської заборгованості. Принципи та методи ведення обліку такої заборгованості відображені в різних стандартах: МСБО 1 «Подання фінансової звітності», в якому показано, як відображають дебіторську заборгованість у фінансовій звітності; МСБО 18 «Дохід»; МСБО 16 «Основні засоби»; МСБО 32 «Фінансові інструменти: подання», МСБО 39 «Фінансові інструменти: визнання й оцінка», МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», згідно з якими дебіторська заборгованість визнається як фінансовий інструмент. У цих МСБО наводяться умови припинення визнання дебіторської заборгованості активом; МСФЗ 7 «Фінансові інструменти: розкриття інформації», в якому зазначені вимоги до розкриття у звітності інформації про дебіторську заборгованість [9, с. 702].

Форма 1 "Баланс"

- Довгострокова дебіторська заборгованість
- Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги
- Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами, з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток
- Інша поточна дебіторська заборгованість

Форма 5 "Примітки до фінансової звітності"

- Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги
- Інша поточна дебіторська заборгованість

Рис. 2. Форми фінансової звітності, які відображають інформацію про дебіторську заборгованість підприємства

Моментом визнання дебіторської заборгованості у звітності як активу за МСФЗ і НП(С)БО є виконання двох критеріїв: імовірність отримання підприємством у майбутньому економічних вигід і достовірність визначення її суми. Припиненням визнання заборгованості за національними стандартами бухгалтерського обліку є дебіторська заборгованість, за якою пройшов термін позовної давності, інші борги, нереальні до стягнення, списують за рішенням керівника підприємства за рахунок резерву сумнівних боргів або фінансових результатів господарської діяльності комерційної організації [10, с. 107].

Також під час розроблення аналітичних процедур управління дебіторською заборгованістю істотне значення має деталізація робочого Плану рахунків, який сприятиме формуванню звітності та необхідної додаткової інформації на підставі використання субрахунків другого, третього і наступних порядків для відображення дебіторської заборгованості за такими ознаками, як склад, валюта розрахунків, строки погашення, види продукції, забезпеченість [11, с. 824].

Висновки. Таким чином, відображення дебіторської заборгованості у фінансовій звітності є важливим етапом у всій системі бухгалтерського обліку. Достовірне відображення інформації у звітності залежить від

правильно обраної та організованої облікової політики, дотримання всіх вимог законодавства, обраних стандартів, належно організованого контролю на підприємстві.

Важливою процедурою є слідкування за терміном повернення коштів чи постачанням товарів від дебіторів, що посилить контроль та підвищить ефективність інформації. Необхідно правильно класифікувати дебіторську заборгованість та відображати за правильною класифікацією в бухгалтерському обліку, що спричинить розуміння бухгалтерів інформації, яка потребує уточнення, відсутня або достовірно підтверджена.

Проте облік дебіторської заборгованості далеко не вдосконалений та потребує належного доопрацювання, що спричинює проблеми у подальших наукових та теоретичних дослідженнях. Актуальними проблемами залишаються вдосконалення нормативно-правового забезпечення обліку та відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості, малоефективний або відсутній контроль за дебіторською заборгованістю на підприємствах, відсутність на практиці нарахування резервів на підприємствах тощо. Вирішення таких проблем на підприємствах покращить рівень та удосконалення теоретичних досліджень щодо обліку та відображення у фінансовій звітності дебіторської заборгованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пінчук Т.А., Шрам Т.В. Організаційно-методичні проблеми обліку дебіторської заборгованості в системі управління підприємством. *Ефективна економіка*. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_65
2. Левченко З.М. Організація бухгалтерського обліку розрахунків із дебіторами. *Економіка та суспільство*. 2017. № 9. С. 1167–1171. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/200.pdf
3. Пономаренко Н.М. Організація обліку дебіторської заборгованості: управлінські та методичні засади. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Випуск 12. Частина 3. С. 203–206.
4. Чуніхіна Т.С., Добривечір А.С. Організаційно-методичні аспекти обліку дебіторської заборгованості за міжнародними та вітчизняними стандартами обліку в системі управління підприємством. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(1). С. 123–126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19\(1\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19(1)_29)
5. Мисака Г.В., Шарманська В.М. Бухгалтерський облік : навчально-методичний посібник. Київ, 2015.
6. Назаренко О.В., Лукаш Т.В. Формування окремих компонент облікової політики підприємства щодо дебіторської заборгованості. *Агросвіт*. 2021. № 12. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.12.15>
7. Гуцаленко Л.В., Мельник А.О. Облік дебіторської заборгованості: концептуальні основи П(С)БО та МСФЗ. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8173>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.9.2
8. Кияшко О.М. Актуальність організації обліку дебіторської заборгованості в управлінні підприємством. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2018. № 3(15). С. 43–48. URL: <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/680>
9. Малахов В.А., Мосьпан О.Д., Стороженко А.Ю. Положення облікової політики підприємств за національними та міжнародними стандартами щодо дебіторської заборгованості. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 17. С. 699–703.

10. Верига Ю. А., Кривогуз А. О. Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2018. № 4. С. 104–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_4_15

11. Зінченко О. В., Крутих О. В. Економічна сутність та класифікація дебіторської заборгованості для потреб облікової системи підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 25. С. 819–825. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zinchenko-O.-V..pdf>

REFERENCES:

1. Pinchuk T.A., Shram T.V. (2014) Orhanizatsiino-metodychni problemy obliku debitorskoi zaborhovanosti v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Organizational and methodological problems of accounting for receivables in the enterprise management system]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), no. 10. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_65 (accessed 16 January 2022).

2. Levchenko Z.M. (2017) Orhanizatsiia bukhalterskoho obliku rozrakhunkiv iz debitoramy [Organization of accounting for settlements with debtors]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society] (electronic journal), no. 9, pp. 1167–1171. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/200.pdf (accessed 16 January 2022).

3. Ponomarenko N.M. (2015) Orhanizatsiia obliku debitorskoi zaborhovanosti: upravlinnski ta metodychni zasady [Organization of accounting for receivables: management and methodological principles]. *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 12, no. 3, pp. 203–206.

4. Chunikhina T.S., Dobryvechir A.S. (2018) Orhanizatsiino-metodychni aspekty obliku debitorskoi zaborhovanosti za mizhnarodnymi ta vitchyznianymi standartamy obliku v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Organizational and methodological aspects of accounting for receivables according to international and domestic accounting standards in the enterprise management system]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University], vol. 19(1), pp. 123–126. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19\(1\)_29](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19(1)_29) (accessed 16 January 2022).

5. Mysaka H.V., Sharmanska V.M. (2015) Bukhalterskyi oblik. Navchalno-metodychnyi posibnyk [Accounting. Educational and methodical manual]. Kyiv. (in Ukrainian)

6. Nazarenko O.V., Lukash T.V. (2021) Formuvannia okremykh komponent oblikovoi polityky pidpriemstva shchodo debitorskoi zaborhovanosti [Formation of separate components of the accounting policy of the enterprise concerning receivables]. *Ahrosvit*, no. 12, pp. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.12.15>

7. Hutsalenko L.V., Melnyk A.O. (2020) Oblik debitorskoi zaborhovanosti: kontseptualni osnovy P(S)BO ta MSFZ [Accounts Receivable Accounting: Conceptual Basis of UAS and IFRS]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy], no. 9. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.9.2>. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8173> (accessed 26 January 2022).

8. Kyiashko O.M. (2018) Aktualnist orhanizatsii obliku debitorskoi zaborhovanosti v upravlinni pidpriemstvom [The relevance of the organization of accounting for receivables in the management of the enterprise]. *International Journal of Innovative Technologies in Economy* [International Journal of Innovative Technologies in Economy], vol. 3(15), pp. 43–48. Available at: <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/680> (accessed 26 January 2022).

9. Malakhov V.A., Mospan O.D., Storozhenko A.Yu. (2018) Polozhennia oblikovoi polityky pidpriemstv za natsionalnymi ta mizhnarodnymi standartamy shchodo debitorskoi zaborhovanosti [Provisions of accounting policy of enterprises according to national and international standards for receivables]. *Eastern Europe: Economy, Business and Management*, no. 17, pp. 699–703.

10. Veryha Yu.A., Kryvohuz A.O. (2018) Oblik debitorskoi zaborhovanosti zghidno z natsionalnymi ta mizhnarodnymi standartamy bukhalterskoho obliku [Accounting for receivables in accordance with national and international accounting standards]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli* [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade], no. 4, pp. 104–111. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2018_4_15 (accessed 29 January 2022).

11. Zinchenko O.V., Krutykh O.V. (2018) Ekonomichna sutnist ta klasyfikatsiia debitorskoi zaborhovanosti dlia potreb oblikovoi systemy pidpriemstva [Economic essence and classification of receivables for the needs of the accounting system of the enterprise]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure], vol. 25, pp. 819–825. Available at: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zinchenko-O.-V..pdf> (accessed 13 January 2022).